

Slovo na úvod

VLADIMÍR SEGEŠ

Sekcia pre dejiny miest Slovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied vznikla v 70-tych rokoch 20. storočia, takže patrí medzi najstaršie sekcie strešnej organizácie slovenskej historickej obce. V rámci svojich vedeckých podujatí výrazne obohatila slovenskú historiografiu. V jej vedení pôsobili Richard Marsina, Anton Špiesz, Viliam Čičaj a od roku 1997 Vladimír Segeš.

Za posledných desať rokov Sekcia pre dejiny miest SHS pri SAV zorganizovala niekoľko pracovných seminárov či workshopov, viacero individuálnych prednášok a besied a päť vedeckých konferencií, z toho tri medzinárodné, resp. so zahraničnou účasťou.

V chronologickom slede je bilancia najdôležitejších akcií sekcie od roku 1999 nasledovná.

V dňoch 25.–27. mája 1999 sa v Trenčianskych Tepliciach v prostredí Domova speváckeho zboru slovenských učiteľov uskutočnila vedecká konferencia *Mestský život v zrkadle prameňov od stredoveku do konca 19. storočia*. Táto konferencia, na ktorej odznelo zhruba 25 referátov by sa v symbolickej skratke dala označiť ako zaujímavé putovanie v čase a priestore mesta. Vďaka referátom sa na konferencii vertikálne i horizontálne približovali rôzne zákutia minulosti. Nešlo síce o komplexný obraz, lež o viacero mikrosond sledujúcich rozmanité aspekty života obyvateľov mesta. Cez pracovný a voľný čas, verejný a súkromný život, zvyky a obyčaje, či tematicky prostredníctvom remesiel, služieb a cechov, obchodu, hospodárenia a stravovania, obrany a bezpečnosti, hygieny, zdravotníctva a charity, až po bývanie a odievanie, ako aj slávnosti a zábavy sa účastníci konferencie čoraz viac posúvali a približovali od dávnejšej až po nedávnejšiu minulosť.

V dňoch 14.–15. 11 2001 sa v Bratislave konala medzinárodná konferencia *Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918 – vojenské, politické, hospodárske aspekty a súvislosti*. Pod týmto názvom, ako aj jeho maďarským ekvivalentom *Hadsereg, város, társadalom a 15. századtól 1918-ig*, vyšiel roku 2002 aj zborník referátov a príspevkov. Na konferencii, konanej v spolupráci s Vojenským historickým ústavom v Bratislave

a Slovensko-maďarskou komisiou historikov, odznelo 24 referátov slovenských, maďarských a rumunských historikov. Konferencia a dejiny, ktoré sa tu prezentovali – slovami Ľubomíra Liptáka (citovaný zborník, s. 350-351) – boli síce podľa názvu o armáde a o mestách, ale v skutočnosti boli o ľuďoch. Referáty i diskusia upozornili napríklad na skutočnosť, že 16. a 17. storočia možno označiť v Uhorsku za doslova zmilitarizované. Malo to nielen hmotné dôsledky vrátane skazy či povojnovej obnovy, otvorilo to aj množstvo otázok neskoršieho historického vývoja. Zmilitarizované prostredie nemohlo napríklad ostať bez vplyvu na formy i obsah reformácie a protireformácie, čiže procesy, ktoré podobne ako funkcia miest výrazne historicky oddelili západnú a východnú Európu. Prejavilo sa to napríklad aj v dlhodobom zaostávaní Uhorska za západnou Európu. Konferencia ďalej nastolila aj problém formovania nových pohľadov a tém, ktoré sa dokážu odpútať od zaužívaných schém a pritom rešpektovať staré aj novonájdené fakty.

Dňa 13. 12. 2001, ako aj dňa 24. 1. 2002 sa uskutočnili v Bratislave pracovné semináre na tému *Štruktúra a mentalita stredovekého a včasnónovovekého mesta*. Vstupné referáty Vladimíra Segeša, Tünde Lengyelovej a Blanky Szeghyovej o základných činiteľoch pre poznanie štruktúry a mentality súdobého mesta, ako aj následná diskusia poukázali na potrebu rozvíjania tejto témy v rámci slovenskej historiografie.

V dňoch 1.–3. 10. 2003 sa v Lučenci uskutočnila konferencia *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*. Spoluorganizátorom konferencie bola Katedra archívnictva a pomocných vied historických FiF UK v Bratislave a Novohradské múzeum v Lučenci. Referáty s množstvom príkladov z mestského a vidieckeho prostredia poskytli základ pre komparáciu a následnú širšiu analýzu kriminality, bezpečnosti a súdnictva od stredoveku po 20. storočie. Významným rozmerom konferencie bol jej odkaz pre prítomnosť v podobe prehľbovania právneho vedomia a vytvárania spoločenskej klímy, priaznivej pre vymožitelnosť práva a zákonnosti. Živé diskusie potvrdili, že téma konferencie bola potrebná a užitočná, zároveň sa však ukázalo, že otázkami kriminality, súdnictva a bezpečnosti sa mnohí zúčastnení zaoberajú len okrajovo, a že výskum témy v porovnaní s okolitými štátmi zaostáva. Svedčili o tom aj základné terminologické problémy, ktoré sa v rámci diskusie viackrát riešili. Najviac pozornosti sa venovalo mestskému súdnictvu v období 15.–17. storočia, zatiaľ slabobádanou sa ukázala oblasť stoličných a zemepanských súdov. Súčasťou bohatého programu konferencie bola prehliadka pamätihodností Lučenca a vernisáž výstavy *Zločin a trest v minulosti*. Výstavu v Novohradskom múzeu pripravila pracovníčka múzea Kristína Becaniová spolu s Vladimírom Segešom. Náhľad na spravodlivosť a tresty v minulosti zachytávali reprodukcie dobových vyobrazení a materiálne hmotné exponáty, ako aj viaceré knihy, vydané k danej problematike.

V dňoch 5.–7. 10. 2005 sa v Poprade – Spišskej Sobote v priestoroch tamajšieho štátneho archívu uskutočnila konferencia s medzinárodnou účasťou *Spoločenská štruktúra a stratifikácia miest a mestečiek na Slovensku*. Oprávnenosť témy potvrdil aj veľký záujem zo strany účastníkov konferencie v celkovom počte 70, z toho takmer 40 referujúcich (6 zahraničných z Maďarska a Českej republiky). Z hľadiska skladby sa referenti sústredili nielen na mestá, ale predovšetkým mestečká, čo vo veľkej miere potvrdzuje platnosť názoru profesora Ferdinanda Uličného, že základ slovenských dejín treba vidieť v miestnych a regionálnych dejinách. Prostredníctvom nich sa dokážeme lepšie identifikovať a nachádzať i pochopiť svoju identitu. Osobitý, v podstate neveľmi priaznivý dejinný vývoj slovenského národa v Uhorsku či v ČSR spôsobil, že Slovákom do veľkej miery chýba to, čo možno nazvať ako štátne dejiny či slovenské politické dejiny. Táto skutočnosť sa na konferencii prejavila napríklad pri porovnaní výberu tém či bádateľských okruhov súčasnej slovenskej historiografie a maďarskej, resp. českej historiografie. Priebeh konferencie, najmä jej diskusná časť, opätovne nastolili otázku potreby zjednotenia a precizovania terminológie a základných pojmov, ako napríklad mesto (slobodné kráľovské mesto, zemepanské mesto), mestečko, župa, komitát, hradské španstvo, stolica, keďže v ich používaní sa prejavuje značný voluntarizmus.

Slovenská historická spoločnosť pri Slovenskej akadémii vied, Sekcia pre dejiny miest, Sekcia pre rodové štúdie v spolupráci s Ministerstvom vnútra SR, Štátnym archívom v Nitre, pobočkou v Leviciach a Tekovským múzeom v Leviciach usporiadali v dňoch 3.-5. októbra 2007 v areáli Levického hradu vedeckú konferenciu *Mestá a šľachta, mešťania a šľachtici*.

Rokovanie historikov a archivárov bolo pre veľký záujem referujúcich (zo 43 prihlásených napokon odznelo 35 referátov) rozdelené do osem blokov, z ktorých dva bloky prebiehali paralelne v Dobóovskom kaštieli a Kapitánskej budove. Moderátormi celej konferencie boli tradične Vladimír Segeš a Leon Sokolovský.

Úvodnú prednášku na tému *Mestá a šľachta v slovenských dejinách* predniesol Ferdinand Uličný. Vladimír Segeš sa venoval *mestám a šľachte v štruktúre stredovekej uhorskej spoločnosti*, Blanka Szeghyová zasa *problémom spolužitia šľachty a mešťanstva v 16. storočí*. Prvý blok rokovania uzavrela Marie Marečková príspevkom *K postavení žen v manželství z hlediska osobněprávních a majetkoprávních vztahů v raném novověku*. Druhý blok prednášok otvoril maďarský historik Attila Zsoldos svojím príspevkom *Székesfehérvár kiváltáságlevele (Privilegium Stoličného Belehradu)*. Tünde Lengyelová sa venovala *pánom a paniam mesta – vzťahom šľachty k zemepanským mestám v ranom novoveku*. Pred prestávkou dostal slovo ďalší maďarský historik István Németh s príspevkom, nazvaným *Városi nemes vagy nemes polgár? Nemesek a koraiújkori szabad királyi városokban (Meštiansky šľachtic alebo šľachtický mešťan? Šľachtici v slobodných kráľovských mestách*

v ranom novoveku) a popradská archivárka Zuzana Kollárová s témou *Význam a postavenie dedinskej šľachty na Spiši*. Tretí blok rokovania otvoril svojou prednáškou *Najstaršia nobilita v stredovekej Bratislave – mešťania, či šľachtici?* Juraj Šedivý. Príspevok *Bratislava a svätajurskí a peziński grófi* prezentoval Ján Lukačka, Antonín Konečný pokračoval *vzťahmi šľachty a mešťanov v stredovekej Skalici*. Prednáška Frederika Federmayera nazvaná *Šľachta v hlavnom meste Uhorska v pomoháčskom období (1526-1711)* uzavrela prvý rokovací deň. Po diskusii sa účastníci konferencie presunuli do amfiteátra – bývalej delovej bašty Levického hradu, kde sa prezentovala folkórna skupina z obce Čajkov a etnografka Katarína Holbová, ktorá v krátkosti opísala tekovský kroj a porozprávala o zvykoch v danom regióne.

Štvrtý blok rokovania otvorila Diana Dikáčzová príspevkom *K problematike šľachty v Trnave v 17. storočí*. Michal Duchoň sa zaoberal *šľachtou v malokarpatských slobodných kráľovských mestách v ranom novoveku*. Ján Kúkel sa venoval *územnému sporu mesta Bratislavy a panstva Stupava*, František Žižčík informoval o *usadzovaní šľachty v Levoči v polovici 16. storočia* a Ján Endrůdy predniesol príspevok *Páni z Lomnice a spišské mestá*. Nasledujúce dva bloky prebiehali paralelne. V Kapitánskej budove odzneli prednášky Petra Keresteša *Šľachtická stolica verzus slobodné kráľovské mesto. Na margo vzťahov a antagonizmu Nitrianskej stolice a mešťanov Skalice*, Viery Bernátovej *Spory mesta Trenčína so šľachticmi*, Veroniky Novákovej ml. *Rod Pálffy a správa mestečka Šamorín od konca 16. do polovice 18. storočia*, Kláry Komorovej *Blatnica ako centrum vzdelanosti Turca a vzťah Révaiovcov k turčianskym zemianskym rodinám*, Maroša Mačuhu *Aristokrat medzi vidieckou rezidenciou a mestom. Peter Révai v prvej štvrtine 17. storočia* a Júlie Ragačovej *Točkovci z Kláštora pod Znievom*. Rokovanie v Dobóovskom kaštieli otvoril príspevok Márie Grófovej *Hlohovec a Iľockovci*. Veronika Kucharská referovala o *Kežmarku a Zápol'ských ako jeho zemepánoch*. Literárnovedný príspevok predniesla Erika Brtáňová *Traktát o pokání z hľadiska dobových kritérií literárnosti*. Knihovedné príspevky odzneli v podaní Lívie Fábryovej *Oponice – Apponyiovci a ich knižnica* a Heleny Saktorovej *Príspevok k poznaniu knižnice aristokratickej rodiny Steinlein Saalenstein v Horných Semerovciach*.

Popoludní sa účastníci konferencie presunuli do obce Brhlovce, známej skalnými obydliami, o ktorých podala vyčerpávajúce informácie Klára Holbová. V Pukanci, bývalom kráľovskom banskom meste, si účastníci prehliadli Striebornú baňu, ktorá dnes slúži ako vínná pivnica, kde ich jej majiteľ Ján Rosenberger pohostil miestnymi špecialitami. O vinohradníctve v Pukanci informoval riaditeľ miestnej základnej školy Dušan Bahna. V gotickom rímskokatolíckom kostole počas sprievodného slova katechéta Michala Slivku pozornosť pútali nielen architektonické riešenie kostola, ale najmä neskorogotické tabuľové oltáre, Boží hrob, vzácne knihy z farského archívu a najstarší náhrobný kameň s nápisom na Slovensku.

Tretí rokovací deň otvorila Elena Kašiarová referátom *Život mešťanov a šľachticov podnikajúcich v baníctve. O zemanoch, mešťanoch a libertínoch v Dolnom Kubíne a ich podiele na správe stoličného mestečka v rokoch 1684-1870* informovala Soňa Maňugová. Eva Šmelková a Július Barczy sa venovali *Andrášiovcom a Rožňave*. Rokovací blok uzavrela prednáška Petra Ivaniča *Vzťahy medzi Dóciovcami a mestami na hornom a strednom Pohroní na konci stredoveku*. Po prestávke nasledoval tzv. regionálny blok, ktorý začal prednáškou Jozefa Hoššu a Petry Kmeťovej *Výsledky archeologického výskumu na ploche priemysleného parku v Leviciach – Géni*. Ďalší hosť z Maďarska – Klára Dóka predniesla svoj príspevok nazvaný *Köznevesek Léván (Zemania v Leviciach)*, Jarmila Bátovská sa venovala *vplyvu rodiny Schoellerovcov na rozvoj mesta Levice od druhej polovice 19. storočia*. Záverečný príspevok *Šľachta a mestá, heraldicko-genealogické aspekty* predniesol doayen konferencie profesor Jozef Novák.

V záverečnom zhodnotení Vladimír Segeš vyzdvihol zodpovedný prístup všetkých referujúcich a ocenil aj literárnovedné príspevky, ktoré nie celkom korešpondovali s témou konferencie a boli skôr venované jednotlivým šľachtickým rodom a ich knižniciam, než šľachte a mestám, zároveň sa poďakoval spoluorganizátorkám – levickým archivárkam za obetavú prípravu vedeckého podujatia a jeho sprievodnej spoločenskej časti.

Vedecké podujatia sekcie za uplynulé 5-ročné obdobie poukázali aj na viaceré iné skutočnosti. Organizácia konferencií s inými inštitúciami alebo vedeckými ustanovizňami je nielen výhodná, ale vlastne nevyhnutná. Dotácie zo strany Slovenskej akadémie vied (Rada vedeckých spoločností) sú nedostačujúce, čo sa krikľavo prejavuje pri vydávaní zborníkov, na ktoré poskytnuté dotácie ani v najmenšom nepostačujú. Pritom získavanie peňazí z iných zdrojov v rámci štátnej správy a podnikateľského prostredia je nielen ťažké, ale neraz aj dehonestujúce. Len ťažko pritom možno veriť, že táto situácia sa v priebehu krátkeho času zlepší. Táto negatívna skutočnosť sa lapidárne prejavila najmä v tom, že z uvedených päť konferencií sa podarilo vydať tlačou iba dva zborníky. A to je aj jeden z hlavných dôvodov, prečo sme s potešením prijali ponuku elektronického časopisu *Forum Historiae*, ktorý sa podujal vydať príspevky z konferencie *Mestá a šľachta, mešťania a šľachtici* v elektronickej forme. Nepochybne si aj v tejto podobe nájdu svojho čitateľa, a tak sa podarí naplniť hlavné poslanie každého vedeckého podujatia – prispieť k rozvoju historickej vedy.

PhDr. Vladimír Segeš, PhD.
predseda sekcie